

10. A lélektani ábrázolás Krúdy Gyula *A hírlapíró és a halál* és az *Utolsó szivar* az *Arabs Szürkénél* című ikernovelláiban

- Krúdy irodalomtörténeti helye
- Szindbád-novellák
- A két mű helye az életműben
- Cselekmény, párhuzamok, ellentétek
- A lélekábrázolás jellemzői
- A megformálás sajátosságai

Legfontosabb forrás:

Minya Károly: Krúdy párnovellája. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle - 53. évf. 4.
http://epa.oszk.hu/03300/03347/00008/pdf/EPA03347_szabolcsi_szemle_2018_4_031-034.pdf

Halász Iászló: Kilátás az Arabs szürkéből. Irodalomtörténet, 1979/2
http://epa.oszk.hu/02500/02518/00218/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1979_02_231-247.pdf

Krúdy Gyula kisfiával, ifj. Krúdy Gyulával 1906 körül

Óbudai házának ablakában

Irodalomtörténeti helye

- Krúdy Gyula (1878-1933) a 20. század egyik legjelentősebb regényírója és novellistája. Életműve hatalmas terjedelmű. 86 regényt, számos drámát, több mint 2000 elbeszélést, s közel ennyi cikket írt
- Művei közül kiemelkedik Szindbád című novellaciklusa, A vörös postakocsi (1913), a Hét bagoly (1922), Az utolsó gavallér (1925) és a Boldogult úrfikoromban (1930) című regénye

- **A nagy újítók közé tartozik.** „*Ha angolul vagy franciául írt volna, a világhírbe szállt volna álmainak hollóröptével*” – írta róla Cs. Szabó László
- **Újítása: szakít a történetelvű elbeszélés hagyományával.** Az időrend vagy az ok-okozatiság helyett az asszociációk szervezik a cselekményt, amelyben egybeolvad múlt és jelen, emlék és való. Hősei rendszerint nem cselekvőn élik, hanem emlékezőn újraélik az életet. Az elbeszélő és a szereplők önkéntelen emlékei kerülnek a középpontba
- Krúdy Joyce és Proust rokona, a tudatban lejátszódó történések építik föl a mű világát, **a tudatelbeszélés mestere.**
- Irányzatilag a szecesszióhoz, az impresszionizmushoz és a szürrealizmushoz áll közel

Szindbád-novellák

- Krúdy az 1911-ben megjelent Szindbád ifjúsága című kötetével lett híres író. Haláláig írta e történeteket. Szindbád az Ezeregyéjszaka meséiben szerepel, a tengeren utazik, kincset keres
- **Krúdy Szindbádja az elbeszélő alakmása. Számára a tenger az emlékezés, a kincs pedig a szerelem.** Azért kel útra, hogy újraélje a múltat, szemlélődik és emlékezik a régi szép időkre, rendszerint a szerelemre, pld. az Amáliához vagy a Lenkéhez fűződő viszonyára (*A hídon*, illetve *Női arckép a kisvárosban*)

Latinovits Zoltán mint Szindbád Huszárik Zoltán 1971-es filmjében

- **Az emlékezés** rendszerint érzéki ingerekhez kapcsolódik (ezt a technikát Krúdy előbb alakítja ki, mint Proust), és az impresszionista-szecessziós stílus segítségével, időlegesen bár, de **varázslatot hoz létre: jelenné változtatja a múltat, újra átélhetővé teszi az eltűnt boldogságot**

A két mű helye az életműben

- A hírlapíró és a halál 1928-ban, Az utolsó szivar az Arabs szürkénél 1927-ben jelent meg a Nyugatban. Az első részben, a második teljes egészében a kritika által **„gyomornovelláknak”** nevezett művek közé sorolható, amelyeket az 1920-as évek közepétől ír Krúdy
- Az ide tartozó elbeszélések hősei az evésben és az ivásban, s még inkább az arról való elmélkedésben keresik a megoldást életük problémáira

- **Cselekvésük pótcselekvés**, amelynek mélylélektani gyökerei a kisgyermekkorhoz és a történelem előtti időkhez vezetnek vissza (a csecsemő orális öröme, kannibalizmus stb.). A tudatalatti megjelenítésében Halász László szerint Krúdy Freud előtt jár

A leghíresebb magyar étkezés: Szindbád a Fácán vendéglőben

A novellák cselekménye

- A két alkotás azért nevezhető **ikernovellának**, mert lényegileg **ugyanazt a történetet mesélik el más nézőpontból és más szempontból**: egy párbaj előkészületeit, amit a többször párbajozó író saját tapasztalataiból is jól ismert
- A párbajra azért kerül sor, mert az újságíró egyik cikkével megsértette a Nemzeti Kaszinót, ahol kimondták rá a halálos ítéletet. Végrehajtásával P. E. G. szolgálaton kívüli huszár ezredest bízták meg, az ország legjobb céllövőjét

A hírlapíró és a halál az újságíró, Széplaki Titusz fölkészülését mutatja be. A cselekmény a párbaj előtti nap estéjén kezdődik. A fiatalember előleget vesz fel a laptól, hogy úriember módjára egy jót egyen a végzetes esemény előtt. Előkelő „Miskájer-kalapot” és boternyőt kap a Ferenci kávéház kasszírőjétől, Olgától, érinti a Nemzeti Kaszinót, drága szőlőt és diót vesz egy kofától, majd a Kersántz vendéglőbe megy, és a legdrágább ételt rendeli meg. Itt keresik fel párbajsegédjei. Velük megy tovább az Orpheum kávéházba, ahol pezsgőzik Mágnás Elzával, egy jó módú asztalosmester kitartottjával. Hajnal felé ismét útba ejti a Ferenci kávéházat, feleségül kéri Olgát, majd hazamegy aludni. Másnap délelőtt, amikor hitelezők küldöttei kopogtatnak ajtaján, nem kel föl. Délután eszik még egy jót kedvenc ételéből, a főtt marhahúsból – aztán a párbajban lelövi az ezredest

Az utolsó szivar a civil ruhás ezredes készülődését mutatja be a párbaj előtti néhány órában. Ő is evéssel készül a párbajra; mintegy vezeklésképpen a hírlapíró helyzetét akarja átérezni. Tepertőt vásárol a hentesnél, majd beül az Arabs szürkébe, munkások, bérkocsisok kocsmájába, ahol „fertelmes, soha nem érzett éhség” fogja el. Egyre jobban érzi magát, miközben a pincérrel és a kocsmárosnéval csevegve állott sört iszik, pörköltet, húsmaradékot szalámivéget, liptói túrót eszik. A kocsmába betér a hírlapíró is, pálinkát rendel, de „ítéletvégrehajtójára” pillantva a földre ejti a poharat és sietve távozik. Italát az ezredes fizeti ki, aki szintén iszik egy szilvóriumot, Havanna-szivarra gyújt, majd távozik. A lezárásban értesülünk róla, hogy ő halt meg a párbajban

Párhuzamok, ellentétek

- A két alkotás **alaptémája** lényegileg azonos: **a szereplők a maguk módján életükkel vetnek számot**. Az újságíró az áldozat pozíciójában a közelgő halál árnyékában teszi ezt. A hóhérnak kijelölt ezredes büntudatot érez, együtt akar érezni áldozatával, de elrontott életével is szembesül
- Az alaptéma mellett **a kulcsmotívum is megegyezik: az evés**. Valójában „mágikus módszer” ez, amelynek segítségével átváltozhat a főszereplő: az ezredes szegény hírlapíróvá, az újságíró úriemberré

- Az evést mint az átváltozás eszközt támogatja **két „bűvös” tárgy** is: mindketten vadászkalapot és boternyőt viselnek „álöltözetként”. Ott is, itt is Jánosnak hívják a pincért, s hasonló a miliő is, Budapest jellegzetes figurái bukkannak elénk, bár ebből a szempontból (akár tér- és időkezelésében) A hírlapíró és a halál jóval szerteágazóbb
- Összekötő kapocs, ugyanakkor különbség viszont, hogy **Az Arabs szürkében fölbukkan a hírlapíró**, a másikon viszont nem lépnek kapcsolatba

A lélekábrázolás jellemzői

- Az elbeszélő nem belső monológban vagy szabad függő beszéden jeleníti meg a szereplők szembenézését, hanem főként **gesztusokkal, jelképekkel, kommentárral, egyenes beszéddel** utal rájuk
- Ennek **két oka** lehet. Ehhez a számvetéshez **ők maguk még nem nőttek fel igazán**. Kivált az ezredesre igaz ez, akiről a novella elején megtudjuk: *„legfeljebb annyit szokott gondolkozni az élet és halál dolgai felett, mint egy bástya a sakkjátékban”*
- A másik magyarázat: a főszereplők lelkében lejátszódó események jórészt **a tudat mélyén zajlanak**. Természetes tehát, hogy ők maguk nem tudják szavakba önteni
- Az elbeszélések ábrázolta **határhelyzetben** azonban egészen másként viselkednek, mint szoktak, ezért megnő azoknak a jelzéseknek a száma, amelyek a tudat mélyére világítanak
- Így lesz a hírlapíró egy napja és az ezredes utolsó néhány órája **jellemet megvilágító sorsfordulattá**, amely egyetemes tanulsággal bír

A hírlapíró 1.

Mágnás Elza (Váradi Hédi) és Széplaki Titusz (Fülöp Zsigmond) A hírlapíró és a halál című tévéjátékban (1963)

- Az újságíró életproblémáit egy, a novella vége felé található elbeszélői megjegyzés foglalja össze. A kiemelések tőlem vannak: „Széplaki mindig olyasformán dobta magát ágyába, mintha minden hajnalban a **másvilágról** tért volna vissza. Hogy megint **gyermek** legyen, aki **méhmagzat módjára** összegörnyedve fekszik egy fekete rámába foglalt **gyászjelentés** alatt, amely közvetlenül a feje mellé volt akasztva az alvónak. Ez a gyászjelentés, - vagy mint ebben az időben mondják, párté-cédula, azt tartalmazta, hogy Széplaki Róbertné harminckét esztendőskorában, hosszas szenvedés után elhunyt. Ez a Széplaki Róbertné volt Titusznak édesanyja és **a gyászjelentés volt egyetlen vagyona Titusznak. Nem nagy gazdagság, de ilyen érzelmes férfiúnak éppen elegendő.**”
- A kommentár (kétségtelen iróniája ellenére) az anya halálában is meghatározó szerepét húzza alá. Titusz egyetlen kapaszkodója: édesanyja emléke. Ő ugyan már nem él, emléke mégis ad némi reményt igazán felnőni nem képes érzelmes fiának, akit éltet a bánat és tudat alatt a remény, hogy viszi valamire, és valakiben majd megtalálja őt

A hírlapíró 2.

- **Titusz megoldatlan életproblémái,** szegénysége, jelentéktelensége és társtalansága **a tudata mélyén folyamatosan jelen vannak,** a halál közelsége azonban sokkal többet megmutat belőlük
- Megtudjuk: kollégái nem sokat tartanak felőle, úgy vélik, elmenekül a párbaj elől. Kiderül az is: szeretne volna vinni valamire, egy nagy művet dédelgetett magában, amellyel majd hírnevet és pénzt szerez, de el sem kezdte írni

- Titusz **a halál árnyékában úriemberre és felnőtt férfivá akar válni.** Előbbi jelképe a kalap és a botesernyő, utóbbié a Kersántz vendéglőben rendelt étel, a heréletlen kakas
- Erre utal a Mágna Elzával és a kasszírővel folytatott kaland. Olgát (immár sokadjára) feleségül is kéri, hiszen ha maradna utána egy özvegy *„azt mondanák az emberek, mégse volt utolsó ember az a Széplaki”*
- Felnő-e a mű végére Titusz? Ezt nem lehet eldönteni. **A befejezésben sorsa nyitva marad,** esetleg megtalálhatja önmagát, de lehet, hogy elkallódik

Az ezredes 1.

- Az ezredes, miközben lappangó lelkiismeret-furdalása miatt a „nyavalyás tintafaló” ételeit eszi, valóban átérzi az ágrólszakadt hírlapíró helyzetét. Ezt tanúsítja, hogy ízlik neki a hordó aljáról származó állott sör, a megkozmásodott pörköltmaradék, a szalámicsutka, a disznóhúsmaradék, majd a hírlapíró pálinkája, amely teljessé teszi a folyamatot
- Ő valóban átváltozik. Metamorfózisa **egyszerre büntetés és beavatás**, akár Gregor Samsaé Kafka híres novellájában
- Büntetés, hiszen végső soron ez okozza halálát. Az ország legjobb céllövőjeként rutinfeladat volna számára az ítéletvégrehajtás. A szerepcserét azonban már nem lehet visszacsinálni, hiába gyújt rá legjobb szivarjára, ő lesz az áldozat
- De beavatás is. Egy új világ nyílik ki előtte. Ösztönösen bár, de megtapasztalja, hogy a formák uralta előkelő élet mellett van egy másik is. Ezt lenézik a hasonszőrűek, ugyanakkor talán őszintébb, és több igazi örömet képes nyújtani, mint amiben eddig élt

Az ezredes 2.

- Átváltozásának lélektani hitelét erősítik a műben felbukkanó ifjúkori emlékek. Ezek azt sejtetik: az ezredes nem volt mindig ilyen: *Egyik tepertő „keményebbre volt sülve, a másik lágyan omlott el a szájában. Mint az élet, gondolta magában az ezredes és eszébe jutottak mindenféle fiatalkori évek, amikor vidéki garnizónokban szolgált és tisztiszolgájával a hónap vége felé titkon tepertőt hozatott a hentestől, otthon maradt, mintha már hadnagy korában is törzstiszti vizsgára készülődne, ahelyett, hogy követte volna bajtársai példáját, akik a nem fizetett vacsorához a nagyvendéglőben azért ittak meg annyi pezsgőt, mert a puszta vacsorakontót szégyellték volna. Még borotválkozni is megtanult, mint mondá, csak azért, mert idegen kezet nem ereszt közel az arcához.”*

- Ezért az Arabs szürkében fogyasztott maradék és az előkelő ételek (osztriga, rák) összehasonlításának is lehet olyan olvasata, hogy **az ezredes tudat alatt büntudatot érez, mert nem azt bontotta ki, ami benne jó és nemes, hanem idegen szerepet kényszerített magára**
- Folyton fellobbanó éhségével (amely a csak rövid időre csillapítható szexuális étvágyra is emlékeztet) mintha egyszerre akarná magát kárpótolni az elmulasztottakért. Sorsa azonban lezárul. Sem erre, sem a visszaváltozásra nincs már lehetőség. Halála egy elhibázott élet végére tesz pontot
- Sorsát a krisztusi szenvedéstörténetre utaló cím állítja egyetemes távlatba

A megformálás sajátosságai

- Mint cseppben a tenger, **mindkét alkotás sokat megmutat Krúdy írásművészetéből**. A vékonyka cselekményt a hozzá fűzött, gyakran indázó körmondatokban előrehaladó asszociációk dúsítják és mélyítik el
- Az elbeszélő nem foglal állást, fanyar humorral, iróniával közelít a szereplők világához. Ebből is fakad, hogy – mint Szegedy-Maszák Mihály bizonyította – **mindkét alkotás értékszerkezete tragikomikus**. A zárlat a közhely szintjére jelentékteleníti a halált: „*az élet megy tovább*”
- Sokszínű szóhasználat jellemzi a műveket, jellegzetes **krúdys kifejezésekkel**, mint a „*Miskájerkalap*” (miskároló, azaz állatokat nemüktől megfosztó legényeké), a „*zengeráj*” (rossz hírű zenés kávéház), „*kucséber*” (vándorkereskedő)
- Krúdyzmusnak tekinthetők a **szentenciaszerű mondatok** is: „*Csak a nők tudnak olyan szemérmetlenek lenni, mint a szobák.*” „*Az előleg békíti ki a hírlapírót a halállal.*” „*A rózsahegyi plébános arról volt nevezetes a Felvidéken, hogy akinek az utolsó kenetet feladta, az sohasem halt meg.*”